

בית המדרש הווירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שלייד ישיבת הר עציון שיעורים בדרכיה: אישה והלכה

צוות דרכיה, לורי נוביק

כיסוי ראש ד': איך לכסות

כיצד טעמי המצווה משפיעים על האופן שבו אישה צריכה לכסות את ראשה?

- [לחצו כאן](#) כדי לראות גרסה מעודכנת של השיעור עם כלי למידה נוספים באתר דרכיה.
- [הרשמו כאן](#) לניוזלטר כדי לקבל עוד עדכונים ותכנים ממיזם דרכיה.
- נשמח לקבל הערות והארות [כאן](#).

מאת לורי נוביק | עורכים: הרב עזרא ביק, שיינע גולדברג, והרב דוד ספרלינג

תרגום: אביגיל נאמן | עריכה בעברית: חניטל אופן ועדיה בלנק

איך לכסות

כעת, לאחר שדנו בשאלות "מה", "מדוע" ו"מי" בנושא של כיסוי הראש, נוכל לגשת לשאלת הכיצד. ראינו שני טעמים מרכזיים לחובת כיסוי ראש האישה: כבוד וצניעות. אף שהרעיונות הללו קשורים, לכל אחד מהם מוקד שונה המוביל להבדל הלכתי מעשי.

אם נתמקד בחיוב של כיסוי ראש כמושרש ברעיון של כבוד או לבוש ראוי, אזי כיסוי הראש של האישה הוא מעין לבוש של הראש. מעט שיער הנראה מחוץ לכיסוי לא בהכרח גורע מכך שהראש לבוש היטב.

אם נתמקד במאפייני הצניעות של כיסוי הראש, אזי אישה לא מלבישה את ראשה אלא מכסה אותו, וממילא גילוי שיער הופך לחשש הלכתי.

נעיין במגוון הדעות בנושאים הללו, ונציין מתי המיקוד הוא על כיסוי ראש מכובד ומתי על כיסוי שיער מטעמי הצניעות.

כיסוי ראש מכובד והמצווה מהתורה

הרב משה פיינשטיין מבהיר איזה סוג של כיסוי הוא חובה מדאורייתא, ומציין שהחיוב מדאורייתא נלמד מפריעת ראש הסוטה, כלומר גילוי ראשה, ולא שיערה.

שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א, נח הנה עצם האיסור נאמר בכתובות דף ע"ב תנא דב"ר ישמעאל מקרא דופרע את ראש האשה אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש, ולא נאמר אזהרה שלא יצאו בשערותיהן מגולות, משמע שתלוי בחשיבות פריעה על הראש בכלל... וגם הא פשוט שאין למילף מהקרא איסור אלא מה שצריך הכהן לפרוע בראש הסוטה... שהרי יש גם לומר דבפחות אינו ניוול כלל... ואף אם נימא שלא בעינן כולו מ"מ חלק גדול מהראש צריך ודאי שיהיה פרוע... דהוא רוב הראש או לכה"פ קרוב לרוב הראש...

התורה באופן מכוון מצווה לפרוע את ראש הסוטה. זאת אומרת שהסוטה הגיעה לבית המקדש עם רוב ראשה מכוסה. לכן, להבנת הרב משה פיינשטיין, התורה מחייבת כיסוי של רוב הראש של האישה.

גילוי חלק נכבד מראש הסוטה נעשה כדי לנוול אותה. מנגד, כיסוי רוב הראש נצרך כדי לשמור על כבודה של אישה נשואה, כחיוב מן התורה.

ראש, שיער ודת יהודית

התלמוד מציין שאישה יכולה לקיים את חיוב כיסוי ראש ברמת הדאורייתא על ידי כיסוי ראשה ב'קלתה', סלסלה או כובע פשוט. אך דת יהודית, שבדרך כלל מכילה הנהגות צניעות, דורשת כיסוי טוב יותר:

כתובות עב ע"א-ע"ב
דאורייתא קלתה שפיר דמי [=נחשב מותר], דת יהודית אפילו קלתה נמי אסור.

התלמוד לא מסביר מה הופך את ה'קלתה' לבלתי מספיק. תשובה אחת לשאלה זו מדגישה את הכבוד, השנייה נובעת מצניעות. שתיהן קשורות למושג דת יהודית.¹

1. לא מספיק מכובד – המאירי כותב ש'קלתה' הוא מעין כובע שינה, שלא נהוג לחבוש אותו ברשות הרבים:

בית הבחירה למאירי כתובות עב ע"א
ואף על פי שברוב מקומות פירושה סל קטן שמנחת בו פלכיה בכאן נראה שפירושו כעין כובע מבגד גס שצונפת בו בלילה...

על פי גישה זו, ייתכן שמדין דת יהודית אין להסתפק ב'קלתה' מכיוון שהיא לא מספיק מכובדת. אדם בעל מעמד לא יוצא לרשות הרבים בבגדי שינה או בכובע שינה או בכיסוי מזדמן. לשיטתו, דת יהודית, כמו החובה מדאורייתא, עוסקת בעיקר חובת כיסוי לראש האישה.

2. לא מספיק צנוע – רש"י מסביר ש'קלתה' הייתה אכן סלסלה ארוגה:

רש"י כתובות עב ע"ב, ד"ה קלתה
סל שיש לו מלמטה בית קבול להולמו בראשו ובית קיבול מלמעלה לתת בו פלך ופשתן.

גרסה של רש"י המובאת בשיטה המקובצת (לקט דברי ראשונים, מימי הביניים), מסבירה מדוע 'קלתה' אינה ראויה מדין דת יהודית:

שיטה מקובצת בשם רש"י כתובות עב ע"א
אפילו קלתה נמי לא – משום צניעות, דאי אפשר שלא יראו שערותיה בין הנסרים.

לפי פירוש זה, 'קלתה' היא אינה כיסוי ראוי מכיוון שהיא משאירה שערות רבות מידי גלויות, וזה לא צנוע.²

החיוב הנלמד מהסוטה הוא בכיסוי הראש, ולפי דברי רש"י הללו יוצא שדת יהודית מחייבת גם בכיסוי השיער.³

¹ הניתוח כאן מתבסס על הניתוח של הרב יהודה הנקין, Understanding Tzniut ירושלים, הוצאה לאור אורים, תשסח, עמ' 34-35.

² רבינו יהונתן על הרי"ף כתובות לב ע"ב

ודת יהודית אפילו קלתה נמי לא, משום צניעות.

³ בפסיקתו על דת יהודית, הרמב"ם אינו מהביר אם המוקד שלו הוא על כמות, כבוד או צניעות. (יביע אומר ד אבן העזר ג מציג את האפשרויות). הרמב"ם כותב שמטפחת לא מספיקה מצד דת יהודית, ושלכן על האישה לחבוש רדיד, בד יותר גדול. ייתכן שהרמב"ם מעדיף את הרדיד מכיוון שהוא יותר מכובד. אך גם ייתכן שהאזכור שלו בהקשר של דת יהודית מצביע על כך שהוא מכסה את השיער באופן צנוע יותר. ייתכן שהרמב"ם אף התכוון לכיסוי כפול, רדיד מעל מטפחת, שבאופן תיאורטי יוכל לשמש לכל מטרה.

החובה לכסות את השיער מצד צניעות, אם כן, יכולה להילמד מהחיוב בדת יהודית. עניין הצניעות עולה גם בדיון אם שיער נחשב ערווה, דיון העשוי להיות סיבה נוספת לכיסוי השיער.

כיסוי ראש מלא

אזכור בתלמוד של אישה ששמה קמחית לוקח את הרעיון של כיסוי ראש מתוך צניעות לנקודת קיצון. קמחית מעידה על עצמה שקורות ביתה מעולם לא ראו את צמות שיערה, מה שאומר שהיא שמרה את שיערה מכוסה לחלוטין בכל זמן, אפילו בבית.

יומא דף מז ע"א

תנו רבנן: שבעה בנים היו לה לקמחית וכולן שמשו בכהונה גדולה. אמרו לה חכמים: מה עשית שזכית לכך? אמרה להם: מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי. אמרו לה: הרבה עשו כן, ולא הועילו.

מהקטע עולה שקמחית הייתה אישה עם זכויות רבות, והיא האמינה שזכויותיה נבעו מרמת כיסוי הראש שלה. התלמוד אינו מערער על מעלתה כשלעצמה, אולם החכמים תמהים על מסקנתה שמעשיה אלו הם שזיכו אותה שבניה כולם ישמשו בתפקיד הכוהן הגדול.⁴ העובדה ש"הרבה עשו כן, ולא הועילו" מעלה את האפשרות שקמחית טועה באשר למקור זכויותיה.

בנוסף, פסקה זו מרמזת שמעשה זה של קמחית היה מיוחד, ואינו מצופה מכלל הנשים. קמחית רואה במנהגה צדקות מיוחדת, והחכמים אומרים ש"הרבה" אחרות עשו כן, הרבה ולא רוב הנשים. כנראה שיש כאן קבלה מעבר למה שנדרש מכלל הנשים.

גישה קבלית

הזוהר רואה במעשה קמחית מודל לחיקוי לכל הנשים הנשואות:

זוהר כרך ג פרשת נשא קכה ע"ב – קכו ע"א

ואתתא דאפיקת משערא דרישה לבר לאתתקנא ביה גרים מסכנותא לביתא וגרים לבנהא דלא יתחשבון בדרא וגרים מלה אחרא דשריא בביתא מאן גרים דא ההוא שערא דאתחזי מרישה לבר... בגין כך בעיא אתתא דאפילו טסירי דביתא לא יחמון שערא חד מרישא, כל שכן לבר.

תרגום: ואישה שהוציאה משער ראשה מחוץ לתיקון בו [=לכיסוי הראש] [זה] גורם מסכנות לביתה וגורם לבניה שלא ייחשבו בדור [שלהם] וגורם לדבר אחר [רע] ששורה בביתה. מי גורם לכך? אותו שער שנראה מראשה לחוץ... בגין כך, צריכה אישה שאפילו קורות ביתה לא יראו שער אחד מראשה, כל שכן בחוץ [מהבית].

על פי הזוהר, אי-כיסוי של כל שיער האישה בתוך הבית מביא פורענות לבית. ההשלכות המיסטיות של כיסוי כל שיערה של האישה הן מעבר לשאלות של צניעות. העמדה של הזוהר מתקשרת לרעיונות

שיטתו כנראה רלוונטית דווקא במקום שבו "כל הנשים" יוצאות ברדיד (כמו המזרח התיכון בתקופתו) ובמקרה כזה היה הרדיד הכרחי לנראות מכובדת וצנועה. זה מגביל את יישום הפסיקה על הרדיד כיום:

משנה תורה הלכות אישות כד, יב

ואלו הן הדברים שאם עשת אחד מהן עברה על דת יהודית: יוצאה לשוק או למבוי מפולש וראשה פרוע ואין עליה

רדיד ככל הנשים, אף על פי ששיערה מכוסה במטפחת

⁴ בניגוד לזה, התלמוד הירושלמי רק משבח את קמחית:

תלמוד ירושלמי יומא א, א

שלחו חכמים ואמרו לה מה מעשים טובים יש בידך אמרה להן יבא עלי אם ראו קורות ביתי שערות ראשי ואימרת חלוקי מימי אמרון קמחא דקמחית סולת וקרן עלה [תהילים מה יד] כל כבודה בת מלך פנימה...

קבליים רחבים יותר, על פיהם השיער מייצג את מידת הדין (גם אצל גברים) ולכן עשוי להיות מקור לפורענות. לפי הקטע הזה, כיסוי השיער בכל זמן ובכל הקשר הוא דבר משובח.

דברי הזוהר הללו מובאים גם בדברי פוסקי ההלכה. זהו הנוהג בהרבה קהילות, במיוחד חסידיות. המגן אברהם הולך בכיוון של הזוהר ומעודד נשים לכסות את כל קצוות שיער, אף שהוא אינו אומר שזה לחלוטין מחייב. המשנה ברורה מצטט אותו.⁵

מגן אברהם עה, ד

אבל בזוהר פ' נשא ע' רל"ט החמיר מאוד שלא יראה שום שער מאשה, וכן ראוי לנהוג.

הפוסקים הללו לקחו מדברי הזוהר את ההקפדה שלא יהיה שום חלק גלוי בשיער, אך לא כתבו גם שחובת כיסוי הראש קיימת לאישה בכל זמן ובכל מקום ואפילו בביתה.

שני כיסויים

קרוב יותר לימינו, החתם סופר כותב שהמנהג הוא להקפיד על שני כיסויים, וזאת כדי להבטיח שהשיער לא יבצבץ ולא יראה אפילו מקצתו. החתם סופר פוסק כך בעקבות הזוהר, ולדעתו הנהגת חסידות שנהגו בה רבות הופכת להיות מנהג מחייב:

שו"ת חתם סופר א אורח חיים לו

והאמנם בארצותינו שהאומות יוצאות פרועי ראש ואמותינו לא יצאו ונזהרו מאד וחשו לדברי הזוהר... הכלל היוצא כל שום שער בשום מקום בראש ופדחת בנשואה אפילו בחדרה ערוה היא אם לא שיש לה מטפחת בראשה ובשוק וחצר של רבים גם כובע...

גישתו מיושמת בקהילות שבהן נשים חובשות כובע מעל הפאה, וקו מחשבה דומה עומד מאחורי המנהג בקהילות מסוימות שנשים לאחר החתונה מגלחות את הראש, כדי שלא תצא ולו שערה אחת מכיסוי הראש.⁶ דברי החת"ם סופר על ערוה מלמדים שהמוקד שלו הוא בצניעות, אך הוא מציין שהגדרת מה נחשב לצנוע מושפע גם ממנהג.

כיסוי ראש חלקי

בניגוד לזוהר, כמה פוסקי הלכה קדומים כן מאפשרים לאישה לאפשר למעט שיער לצאת מבעד לכיסוי הראש, בלי שזה ייחשב חוסר צניעות או ערוה.

בדיונו על אודות קריאת שמע וערוה, כותב הרשב"א (בציטוט של דברי הראב"ד שמקורם אינו בידינו) על שיער המבצבץ מבעד לכיסוי ראש האישה:

חידושי הרשב"א ברכות כד ע"א

פניה וידיה ורגליה... ושערה מחוץ לצמתה שאינו מתכסה אין חוששין להם.

נראה מדבריו שאין בעיה כלל בכך שאשה תצא עם מעט שיער גלוי. הנחת היסוד היא שהרשב"א מתכוון אפילו לאישה נשואה, ומתיר לה לצאת כך גם לרשות הרבים. אם כן, לדעתו אין חובה לכסות

⁵ משנה ברורה עה, יד
⁶ שלחן העזר ב, ט, י, א

ע"י [=ע"י] בזה"ק [=זוהר הקודש] נשא כ' דנוקבא בעי לספרא שערה כד אתיא לאזדוגא... כמנהג אשכנז שמגלחין שירותיהן לגמרי, והטעם שנהגו כן הוא מכמה חששות שחששו הצניעות, חדא שמא ישאר שער תף [=צף] על פני המים בשעת טבילתה המבואר... ועוד חששו כי א"א [=אי אפשר] להיות נזהר שלא יתא [=יצא] איזה שערות מתחת השבכה דהוי ערוה ואסור לברך או לומר דבר שבקדושה כנגדה... וחששו עוד למש"כ [-למה שכתוב] בזה"ק פ' נשא...

את כל קצוות שיער לחלוטין.

יש מבארים שהרשב"א דימה את דין מקצת השיער "שאינו מתכסה" לדין פניה וידיה של האישה, שאין מניעה לגלות אותם (הרב משה פיינשטיין).⁷ לחלופין, ייתכן שכוונת הרשב"א היא רק כלפי שערות בודדות היוצאות ומבצבצות מכיסוי הראש, אך לא לגילוי מכוון של מקצת השיער (חת"ם סופר).⁸

הרמ"א פוסק כדעת הרשב"א:

רמ"א שולחן ערוך אורח חיים עה, ב
הגה: והוא הדין השערות של נשים, שרגילין לצאת מחוץ לצמתן (ב"י בשם הרשב"א) ...

לפי הרמ"א, איש יכול לקרוא קריאת שמע בנוכחות שיער של אישה שיוצא מכיסוי ראשה. הוא אינו מתייחס בשום ביטוי שלילי לכך ששיער מתגלה, ומכך משתמע שאישה יכולה בחופשיות להשאיר קצת שיער גלוי ואין בזה חוסר צניעות או גילוי ערוה.

המהר"ם אלשקר אומר זאת באופן חד משמעי, ומתיר לאישה לגלות את שיער הצדעיים – הוא השיער שבצידי הראש, באזור הרקה, בין האוזן למצח. וכך לשונו:

שו"ת מהר"ם אלשקר סימן לה
והיה דשער באשה ערוה לא מיירי אלא בשער שדרך האשה לכסותו... בפרק חזקת הבתים דאמרינן התם עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט. מאי היא? רב אמר בת צדעא ... וזה המנהג בעצמו הוא מנהג הנשים היום שהאשה קולעת כל שיערה ומשיירת שער הצדעיים יורד על פניה והוא הנקרא בלשון חכמים בת צידעא כמו שנתבאר... הקילו רבותינו ז"ל כדי שלא תתגנה האשה על בעלה.

המהר"ם אלשקר מביא סימוכין לדבריו מלשון התלמוד, כך שלדבריו מדובר על היתר קדום, והוא מנמק את דבריו בכך שגילוי מקצת השיער חיוני ליפוייה של האישה בעיני בעלה. ניתן להסיק מדבריו שגילוי שיער הצדעיים, ואולי אפילו קצת שיער בקדמת הראש ("פוני"), הוא מנהג קדום המקובל מצד הצניעות.

המהר"ם אלשקר מחדד את ההבנה שצניעות האישה אינה צריכה לסתור את יפוייה בעיני בעלה, שכן יופי האישה הוא מרכיב חיוני ביחסים בין בני הזוג. אישה של היום אולי תוסיף ותאמר שקצת שיער בצדעיים שומר גם על יפוייה בעיני עצמה.

בהתבסס על פסיקתו של המהר"ם אלשקר ועל המנהג הרווח, התיר הרב עובדיה יוסף לגלות עד שתי אצבעות, (4.8–4 ס"מ) של שיער בקדמת הראש:

מכתב מאת הגרע"י אוצר דינים סימן לז, טו הערה טו, מובא ב"את צנועים חכמה" עמ' עט ומה שאומרים שאפילו שיער אחת משערות ראשה הנראית יש בזה איסור תורה, אינו נכון, כי מנהג הנשים הספרדיות לגלות אצבע או שתיים משערות הראש כלפי פנים, ומהר"ם אלשקר שהיה גאון עולם בזמן הבית יוסף פסק להתיר.

על פי גישתו, כמות קטנה של שיער גלוי בקדמת הראש לא פוגמת בצניעותו של כיסוי הראש.

פסיקתו של הרב פיינשטיין

⁷ שו"ת אגרות משה אבן העזר א: נח

הרי יש לפרש שיוצאות מהצמת עד טפח וגם יותר.

⁸ שו"ת חתם סופר א אורח חיים לו

ומ"מ [=מכל מקום] אותן מעט שא"א [=שאי אפשר] לצמצם כ' [=בתב] רשב"א שהיוצאים מהצמות אינם ערוה

כפי שלמדנו, הרב משה פיינשטיין פוסק שהחיוב מדאורייתא הוא לכסות לפחות את רוב הראש. זה משאיר את כמות השיער שמותר להשאיר גלוי ללא הגדרה, ובלבד שיהיה מיעוט.

כדי להגדיר כמה שיער ניתן להשאיר גלוי, הרב פיינשטיין פונה לסוגיה התלמודית הדנה בשיער כערווה. דבר זה מפתיע, כיוון שבדרך כלל הרב פיינשטיין מבחין בין ענייני ערווה ובין החיוב לכסות את הראש, ולא מגדיר את שיער האישה כיום כערווה.⁹

לדעת הרב פיינשטיין, מאחר שאישה כבר מחויבת לכסות את רוב ראשה, הופך ראשה ושערה להיות מהמקומות המכוסים שבגופה. לפי התלמוד, שיעור מסוים ממקום בגוף הרגיל להיות מכוסה יכול להיות חשוף בלי להיחשב לערווה. מכך מסיק הרב פיינשטיין שמותר לאישה להשאיר את אותו שיעור של שיער גלוי, בלי לעבור על חובת הכיסוי:

שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א: נח

... וכיון שכל הראש הוא מקום המכוסה, יש לאסור ממילא מדין ערוה כמו מקומות המכוסות שבגופה. ... ולכן כיון שבדין מקומות המכוסים יש חלוק בין טפח לפחות ... גם בשערות יש חלוק זה ... ולכן אין לאסור כשרוצה לגלות ... אבל הוא רק ערך ב' אצבעות בגובה שהפנים הוא ערך אורך ב' טפחים ויהיה בצרוף פחות מטפח ויותר אסורה.

מכיוון שמותר לגבר לקרוא שמע בנוכחות עד טפח של ערווה מגולה, פוסק הרב פיינשטיין שטפח הוא המידה המקסימלית המותרת לגילוי שיער אצל אישה.

הפסיקה החדשנית הזו מהווה בסיס הלכתי לנשים להשאיר עד טפח מרובע של שיער מגולה, שטח של כ-64–92 סמ"ר (בתלוי במחלוקת כמה בדיוק זה טפח).¹⁰ הרב פיינשטיין מניח שרוב הנשים המשאירות שיער מגולה יעשו זאת בקדמת הראש או מאחוריו, ולדעתו יוצא שעומק השיער המותר בגילוי הוא כשתי אצבעות עומק, כ-4–8 ס"מ.¹¹ (בדומה למידתו של הרב עובדיה). אולם, הוא לא מגביל את פסיקתו למיקום מסוים, מה שמאפשר לאישה לבחור שקטע השיער הגלוי יהיה באמצע ראשה, במקום בצדדיו.

פסיקתו של הרב פיינשטיין התקבלה מאוד במעגלים מסוימים. אולם יש מתלמידי הסבורים שפסיקתו הייתה בבחינת לימוד זכות ולא כהדרכה לכתחילה, ושואלים בתהייה עד כמה הוא התכוון שנשים יסתמכו על פסיקתו. התבוננות בדבריו מראה שכיסוי ראש מלא הוא דבר ראוי לשבח, אך בפועל מקובל לחלוטין להסתמך על פסיקתו המקילה.

שו"ת אגרות משה אבן העזר א, נח

ולכן לדינא אף שמן הראוי שיחמירו הנשים לכסות כדסובר החתם סופר הואיל ויצא מפומיה דגאון גדול כמותו... פשוט שאלו הרוצות להקל... אין להחשיבן לעוברות על דת יהודית חס וחלילה, ואין להמנע אפילו לתלמיד חכם וירא שמים מלישא אשה כזו אם היא יראת שמים ומדקדקת במצות ובעלת מדות.

כיסוי ראש

הרב נחום רבינוביץ' הולך בעקבות הגישה כי החובה המקורית על אישה נשואה היא לכסות את ראשה, ושדין ערווה אינו המקור לחיוב. לכן הוא סבור שאין סיבה להחיל את מידת הטפח על כיסוי ראש של אישה, היות שהוא קשור דווקא לדיני ערווה.

⁹ ראו אגרות משה אורח חיים א מב, המצוטט כאן.

¹⁰ הרב יהודה הנקין טוען שאפשר להגדיר טפח באופן אחר ויותר מקל כאן, כשטח שבו גם מידת האורך וגם מידת הרוחב יהיו לפחות טפח. לפי הגיון כזה, אישה תוכל להשאיר שיער עד עומק כ-8–9.6 ס"מ גלוי. Understanding Tzniut, 16
¹¹ לשיטתו, רוחב המצח מאוזן לאוזן (או רוחב אחורי הראש) הוא כשני טפחים, אם מוציאים שיער בעומק של שתי אצבעות, שהן כחצי טפח, מקבלים טפח מרובע.

שו"ת שיח נחום סימן קה

... אולם גם כשצריך כיסוי, אם מקצת מן השיער יוצא מחוץ לכיסוי גם זה בסדר, ... ובב" [ובבית יוסף] שם מביא את הרשב"א בשם הראב"ד: "פניה וידיה ורגליה... ושערה מחוץ לצמתה שאינה מתכסה אין חוששין להן"... לסיכום: מעיקר הדין צריך לכסות את רוב שיער הראש, אבל מותר להוציא קצת שיער, ולא דווקא שיעור מסוים אלא כפי הנהוג בחברה של שומרי תורה ומצוות אליה היא משתייכת.

אף שהרב רבינוביץ' אינו מציע מידה מסוימת, הוא כן מתייחס בכתביו לשיער המגולה כ'קצת', מה שיכול להוות הרחבה של ההיתר ליותר מטפח מגולה, כל עוד הוא אינו רוב השיער של האישה.

הרב אהרן ליכטנשטיין, כך מוסרים משמו, אימץ גישה דומה. הוא דחה את מידת הטפח ובמקומה יצר דרישה שהכיסוי יתן את הרושם הכללי שהשיער מכוסה, מכל כיוון.¹²

ייתכן שאמירתו של הרב רבינוביץ' "צריך לכסות את רוב שיער הראש" הובילה למנהג ההולך ורווח של נשים לכסות רק את החלק העליון של הראש ולהשאיר כמות מכובדת של שיער מאחורה בחוץ, דבר שבו לא תמך הרב ליכטנשטיין.

הרב יהודה הנקין מציין שהתיאור של המשנה שרק כלה בתולה מגיעה לחתונתה עם ראש "פרוע" מגביל את האפשרות לתת לכמות גדולה של שיער לגלוש בחופשיות. זאת משום שרש"י שם מפרש "ראשה פרוע" כשיער פזור עד הכתפיים. מדבריו נשמע שאפילו אם ראשה של אישה מכוסה באופן חלקי, אם שיערה הגלוי מגיע עד הכתפיים הרי זה נחשב כפרוע.¹³

רש"י כתובות טו ע"ב

וראשה פרוע – איצטייבליד"ה, שיערה על כתיפיה.

לפי פירושו, אם הגדרת פרוע היא שיער פזור עד לכתפיים, אז ראש עם שיער פזור כך אינו יכול להיקרא מכוסה.

הייתכן כיסוי ראש סימלי?

המנהג של חבישת סרט דק בלבד המקיף את הראש נעשה לאחרונה נפוץ. אישה עם כיסוי ראש כזה סומכת על דעת המיעוט שכיסוי ראש אינו חיוב מעבר למנהג הקיים, והיא מפרשת את המנהג הזה באופן מאוד מקל. הצדקה למנהג מסוג זה מיוחסת לפעמים לרב רבינוביץ', שאמר בעל פה שבמקום שזהו המנהג הרווח ייתכן שזה יהיה מותר.

אולם, כפי שראינו, התפיסה הנפוצה בקרב רוב פוסקי ההלכה היא שיש חיוב מדאורייתא בכיסוי ראש, כמו גם חיוב מתוקף דת יהודית. הגישה המקלה ביותר של שמירה רק על החיוב מדאורייתא היא שלכל הפחות רוב הראש יהיה מכוסה. כל דבר פחות מזה עלול להיות מנוגד לדין התורה.

כיצד, אם כן, התפשט המנהג להסתפק בכיסוי שיער סמלי, כמו סרט ודומיו? ייתכן שנשים לא היו מודעות לחשיבות ההלכתית של כיסוי רוב הראש. ייתכן שמחוסר ידע פשטה הבנה מוטעית שכיסוי הראש הוא אקט הצהרתי בלבד, הכרזה על היותה אישה נשואה. ייתכן שנשים מסוימות רואות את הכיסוי מפרספקטיבה חברתית יותר מאשר דתית, כדרך להזדהות עם קהילה שומרת מצוות.

אכן, אף שחבישת סרט בלבד אינה ממלאת את החיוב לכסות את הראש כפי שמוכן לרוב, היא עדיין עדיפה מהשאר כל הראש מגולה, מכיוון שהיא אכן משיגה את המטרות החברתיות הללו. בעבור

¹² כך סיפרה הרבנית אסתי רוזנברג בשיחה עם שיינע גולדברג, עורכת דרכיה, לקראת הוראת הנושא בבית מדרש מגדל עוז. הבנתנו בזה היא שהרב ליכטנשטיין ראה את החיוב בעיקר כעניין של כיסוי הראש, אך גם חשש לכיסוי השיער מתוך הבנתו את החיוב מטעם דת יהודית.

¹³ הרב הנקין טוען כך ב Understanding Tzniut עמ' 42.

נשים רבות, אפילו מחווה זו כלפי כיסוי ראש היא מאמץ לא מבוטל, ובזה ניתן ללמד זכות גם עליהן.

פאות

נשים רבות מקיימות את חובת כיסוי הראש על ידי חבישת פאה. מנקודת המבט של צניעות, ההשפעה של פאה מורכבת. מצד אחד, היא כיסוי מלא לחלוטין, ומבחינה זאת יכולה להיות עדיפה על אפשרויות אחרות. מצד שני, פאה יכולה להיראות כל כך טבעית ומושכת כך שלא ברור כיצד היא עונה על הגדרות הצניעות.

תקדים לחבישת פאה נמצא בדיון במשנה על טלטול בשבת. המשנה קובעת כי פריטים הנראים כביגוד שסביר שהלובש אותם לא יוריד אותם מעליו ויטלטל אותם, מותר לצאת בהם בשבת אפילו בהיעדר עירוב:

משנה מסכת שבת ו, ה
יוצאה אשה... ובפאה נכרית לחצר.

רש"י מסביר ש"פאה נכרית" היא שיער זר שהאישה מוסיפה על שיערה, סוג של תוספות שיער.¹⁴ התלמוד מבין שהמשנה מדברת על מאמצי נשים נשואות להתייפות לבעליהן.¹⁵ אם המשנה מתירה בפירוש יציאת אישה נשואה בשבת עם פאה חלקית, ניתן להסיק מכך שלאישה נשואה מותר להיראות בפומבי עם שיער נוכרי, ואין זה נחשב לפריעת הראש או לערווה. מכאן אפשר ללמוד שפאה מלאה נחשבת לכיסוי ראש מותר, מכיון שהיא נראית אפילו פחות דומה לשיער הטבעי של האישה.¹⁶ השלטי גיבורים מסיק כך:

שלטי גיבורים על הרי"ף שבת כט. בדפי הרי"ף
נראה מזה להביא ראייה וסמך לנשים היוצאות בכיסוי שערות שלהן כשהן נשואות אבל במקום קליעת שערן נשואות שערות חברותיהן... ומשמע להדיא שמותרות בנות ישראל להתקשט בהן דשער באשה ערוה דקאמר לא הוי אלא בשער הדבוק לבשרה ממש ונראה גם בשרה עם השיער, אבל שיער המכסה שיערה אין כאן משום שער באשה ערוה וגם לא משום פרועת ראש... אף על פי דקישוט הוא לה כדי שתראה בעלת שער אין בכך כלום.

על פי השלטי גיבורים, המשנה הזאת ביחד עם המנהג הרווח בזמנו מצדיקים שימוש בפאה מלאה כסוג של כיסוי ראש. הוא מוסיף ששיער הצומח על הקרקפת נראה שונה באופן מובהק משיער שאינו מחובר לראש באופן טבעי. טענה זו כנראה הייתה נכונה יותר בימיו, מה שאין כן בחלק מהפאות היוקרתיות של ימינו, המחוברות לרשת דמוית קרקפת ונראות דומות מאוד לשיער הצומח מהקרקפת.

אפשר גם להסביר שפאה נכרית היא משהו אחר, מעין שיער שנועד למלא כיסוי ראש מבפנים, בדומה ל"בובו" של ימינו שחובשות חלק מהנשים מתחת למטפחת.¹⁷ במקרה כזה, האזכורים של פאה נכרית

¹⁴ רש"י שבת סד ע"א

פיאה נכרית. קליעת שער תלושה וצוברתה על שיערה עם קליעתה שתראה בעלת שער.

¹⁵ שבת סד ע"א

אמר עולא: כדי שלא תתגנה על בעלה.

¹⁶ שו"ת באר שבע סימן יח

ואני מצאתי כתוב בכתובת יד הרב המובהק מהר"ר יהודה ז"ל קצנאילנבוגין שכתב עליו לא זה הדרך ולא זו העיר שהנחילו לנו אבותינו חכמי המשנה והגמרא והמפרשים והפוסקים ז"ל מפני שהדבר פשוט הרבה יותר מביעתא בכותחא דמה ששנו היתר להתקשט ולצאת בפאה נכרית בכלי גמרא מיירי דוקא בפאה נכרית מכוסה תחת השבכה ועל ראשה רדיד כמו השערות הדבוקות לבשרה ממש כי לא היו רגילות בפאה נכרית אלא דוקא הנשים שהיה שערן מועט וכדי שלא ירגישו בעליהן במעוט שערן שהוא ניוול לנשים היו רגילות לקשור בשערן פאה נכרית כדי שתראה בעלת שער הרבה

¹⁷ משנה ברורה סימן עה

ובספר מגן גבורים החמיר בזה ע"ש [=עייין שם]. וכתב עוד שם דאם אין מנהג המקום שילכו הנשים בפאה נכרית בודאי הדין עם המחמירין בזה משום מראית העין

בספרות הרבנית אינם מלמדים על היתר לחבוש פאה ללא כובע או סרט מעליו.

הרמ"א פוסק כשיטת השלטי גיבורים, ומתיר לגברים לקרוא קריאת שמע מול אישה החובשת פאה:

רמ"א שולחן ערוך אורח חיים עה: ב
הגה: והוא הדין השערות של נשים, שרגילין לצאת מחוץ לצמתן (ב"י בשם הרשב"א), וכל שכן שער נכרית.

מנהג נפוץ הוא להתיר פאות ככיסוי ראש, מה שמעלה שאלות על היחס בין כיסוי ראש ובין כבוד. בתקופת התלמוד, נראות מכובדת בציבור כללה כיסוי ראש ברור ונראה. כיום, בחלק מהקהילות הדתיות, פאות נחשבות ללבוש הדור בעל מעמד גבוה יותר מאשר כיסויי ראש אחרים, והרגילות ללובשן לעולם לא תלבשנה כובע או מטפחת בבואן לאירוע מכובד. מבחינת צניעות, מה שנחשב לסטנדרט צניעות בפאות משתנה ממקום למקום.

בחבישת פאה הדומה מאוד לשיער טבעי עלולה להיות בעיה של מראית עין בעבור מי שאינו בעל הבחנה דקה. אכן חלק מהפוסקים קובעים שניתן לחבוש פאה רק במקומות שבהם חבישת פאה היא דבר מקובל (או אם ברור שזו פאה).¹⁸ אחרים, וביניהם הרב משה פיינשטיין, לא חוששים כאן למראית עין, מכיוון שקיימת מודעות כללית לעובדה שנשים מחוגים מסוימים מכסות את השיער בפאה.¹⁹

המנהג בקהילות מסוימות לחבוש כובע מעל הפאה עונה על שני הטעמים לכיסוי הראש – הכובע מבטא את כבודה של החובשת אותו, והפאה מכסה את כל השיער ושומרת על הצניעות.

חשוב לציין שהפסיקה של פוסקי ההלכה מעדות המזרח בנוגע לפאות היא מורכבת. חלק מהם, כגון כף החיים, מאפשרים לחבוש פאה ללא פקפוק:

כף החיים או"ח עה: יט
וכך הוא הסכמת האחרונים להתיר כדברי הרמ"א ז"ל.

אחרים, כגון הרב עובדיה יוסף, בדרך כלל אינם מתירים פאות ככיסוי ראש:

שו"ת יביע אומר חלק ה – אבן העזר סימן ה
שבדורות הראשונים הפאות הנכריות היו ניכרות מאד לעין, ולא היה בהן חשש למראית העין שידמו לשערות טבעיות, ואילו הפאות הנכריות שנתחדשו בזמן הזה, לא רק שהן דומות לשערות הטבעיות, אלא גם עולות עליהן ביפין ובטיבן ובמראיתן, עד שאף הפרוצות משתמשות בהן לנוי וליופי, ומכיון שאין שום היכר בין פאות אלו לשערות הטבעיות, הא ודאי שיש לחשוש בהן משום מראית העין... והעיקר כדברי רוב ככל האחרונים הנ"ל לאסור בזה, ומצוה רבה לפרסם האיסור ברבים, ובפרט לספרדיות שנהגו לאסור מימות עולם...

הרב עובדיה יוסף מתנגד לחבישת פאות משום שהן מעלות שאלות בנוגע לצניעות, ומכיוון שהן עלולות להעביר מסר שגוי שראשה של אישה איננו מכוסה. בנוסף, הוא לא חושב שחבישת פאות מוסכמת במנהג הספרדי. אולם אפילו הוא מתיר חבישת פאות במקרים מיוחדים, למשל לאחר [גירושין](#).

¹⁸ משנה ברורה סימן עה

ובספר מגן גבורים החמיר בזה ע"ש [=ע"י שם]. וכתב עוד שם דאם אין מנהג המקום שילכו הנשים בפאה נכרית בודאי הדין עם המחמירין בזה משום מראית העין

¹⁹ שו"ת אגרות משה אבן העזר ב, יב

...והטעם פשוט שכיון שלא מצינו בגמ' [=בגמרא] שאסרו אין למילף ממקומות אחרים שאסרו משום מראית עין, דאין למילף חדא מאידך. ועוד משום שברוב הפעמים ניכר שהשערות הם מפאה נכרית, ואף אם אינו ניכר לאנשים שאין מסתכלין כ"כ [=כל כך] בנשים עד שיכירו מ"מ [=מכל מקום] לנשים ודאי ניכר ברובא דרובא ואולי גם כולן ניכרות, ולכן בשביל מה שנדמן לפעמים רחוקות שלא ניכר לאסרו... כיון שהיא מוחזקת לאשה כשרה ויודעין שמקורב ודאי מכירין שאינן שערותיה...

למה מקובל לחבוש פאה הדומה לשיער טבעי?

צניעות אמורה להיות שיקול בבחירת כיסוי ראש. לנשים שונות ולקהילות שונות ישנן תפיסות שונות של צניעות. באשר למילוי החיוב הטכני לכסות את הראש, פאות הן לעיתים קרובות מאוד יעילות. בקהילות מסוימות, פאות נהיו הסטנדרט הרצוי לכיסוי ראש בדיוק מסיבה זו. השאלה עד כמה הפאות משקפות את תודעת הצניעות של נשים היא יותר סובייקטיבית. הרב עובדיה יוסף אוסר חבישת פאות בשל שיקולים אלו, כאשר אחרים אינם רואים בפאה ממוצעת חוסר צניעות.

לעיתים קרובות, בבחירת כיסוי ראש, ולא רק בפאות, אישה יכולה לחוש מתח בין רצונה להרגיש טוב עם איך שהיא נראית, ובין איכות הכיסוי שההלכה דורשת לדעתה. מצוות כיסוי ראש, עם ההשפעות שלה על דימוי עצמי וביטוי עצמי, יכולה להיות מאתגרת. חשוב למצוא דרכים להפוך אותה לנגישה לכמה שיותר נשים, ולכבד את הקולות המקילים יותר בכיוונים שונים המאפשרים לאישה שרוצה לשמור הלכה להרגיש טוב עם המראה החיצוני שלה. בעבור נשים רבות, פאות הן אפשרות מקובלת הלכתית לשמירה על כבוד עצמי וצניעות מבלי לפגוע בדימוי העצמי.

באופן כללי, האפשרות לחבוש פאה ככיסוי ראש היא חשובה בהקשרים שבהם כיסוי ראש מובהק יכול להיות מאתגר. כיום, בעולם ליברלי שמעודד מגוון אנושי ותרבותי, היינו מקוות שאישה שומרת הלכה תרגיש יותר בנוח לחבוש כיסוי ראש מובהק בגאווה. אך גם כיום, כיסוי ראש מובהק יכול להוביל לקטלוג סטריאוטיפי של החובשת אותו באופן שיפגע בה, יגרור עלבונות מהסביבה או אפליה בקבלה לעבודה. במקרים כאלו מובן שיש נשים שיעדיפו לחבוש פאה, גם אם היו בוחרות אחרת בסביבה מכילה יותר.

בקהילות רבות שבהן פאות הן דבר מקובל, הן נתפסות, במקרה הטוב, כזהות לכיסוי מלא באמצעות כובע או מטפחת. בחב"ד, לעומת זאת, מתעקשים שאישה תחבוש פאה דווקא, ורואים אותה כעדיפה על פני כיסויים אחרים.²⁰ כפי שכתב הרבי מלובביץ':²¹

הרב מנחם מנדל שניאורסון, ליקוטי שיחות י"ג, עמוד 189
אשה החובשת מטפחת על ראשה עלולה להוריד אותה במקרים מסוימים בגלל חוסר נוחות.
לעומת אשה החובשת פאה, אפילו אם הנשיא אייזנהאואר עצמו ייכנס, היא לא תוריד אותה.

מכיוון שסביר שאישה לא תוריד את פאתה כאשר היא חובשת אותה, הרבי מלובביץ' החשיב פאות כעדיפות על פני סוגי כיסוי ראש אחרים. מלבד זאת, בעשורים האחרונים נהיה רווח יותר שרבנים של כמה קהילות תומכים בפאות ככיסוי ראש עדיף, מכיוון שהן מהוות כיסוי מלא יותר ממטפחות רבות.

לעומת זאת, הרב יעקב אריאל פוסק כי כיסוי ראש שאיננו פאה, אף אם איננו מכסה את כל השיער, עדיף על פאה, שכן הדרישה לכסות את כל השיער הינה לפי הסוד, ומאידך הפאה נראה כמו שיער.

הרב יעקב אריאל "חובת הכיסוי" מתוך הספר "מעל ומעבר"
מסתבר שעדיף לנהוג כעיקר הדין, בשביס או כובע, גם אם לא כל השיער מכוסה, מאשר להחמיר כדעת הזוהר ולהקל בפאה נכרית שספק אם עיקר שיערה של האשה מכוסה בכלל.

באופן כללי, אופנות של כיסוי ראש נוטות להיות שונות מקהילה לקהילה, בהשפעת ההלכה וגם כחלק ממגמות חברתיות ותרבותיות.

[במאמר הבא](#), האחרון בסדרה זו, נדון בשאלה היכן חייבת האישה לכסות את ראשה.

²⁰ וראו אגרות קודש, עמ' 146. זמין כאן:

<http://www.hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=15897&st=%D7%A4%D7%90%D7%94&pgnum=16>

⁷

²¹ ראו כאן:

<https://www.hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=15826&st=&pgnum=195>

כיצד על אישה לכסות את ראשה ושערה?

ראינו את קשת דעות הפוסקים הנעה בין אלו שמחייבים כיסוי של כל קצוות שיער לבין אלו המתירים השארת חלק מהשיער מחוץ לכיסוי, גם במכוון. חלק מתירים קצת שיער בצדעיים, ואחרים מתירים עד 2 אצבעות או אפילו טפח מגולה או יותר.

ההחלטה לכסות את הראש וכמה לכסות כוללת מרכיבים הלכתיים, אישיים וקהילתיים. על אישה להשתדל לקבל החלטה שיש לה בסיס הלכתי וגם שמאפשרת לה לקיים את המצווה באופן שנוח לה (או לפחות לא גורם לה לסלידה). האתגר הוא למצוא דרך למלא את חובת כיסוי הראש באופן שתואם את גישת האישה בקבלת ההחלטות ההלכתיות בכלל, ובו זמנית מרגישה נוח על הראש.

אפילו לאחר לימוד קשת הדעות במקורות ולקיחת רגשות אישיים בחשבון, קריטי גם לשקול מרכיבים קהילתיים. מכיוון שכיסוי הראש של כל אישה הוא חלק מהופעתה הציבורית, לעיתים קרובות הוא משמש הצהרה של מחויבויות אישיות או דתיות ושל השתייכות קהילתית. לטוב ולרע, כל בחירת כיסוי ראש מגיעה עם המשמעויות שלה בקהילה שומרת הלכה, ואלו משפיעות על החלטות אישיות ועל דיון הלכתי.

נשים רבות גאות בכיסוי הראש שלהן ורואות בו הזדמנות להצהיר על מחויבות דתית ולהציג בכך את השתייכותן לקהילה מסוימת. אומנם, מסיבה זו בדיוק נשים רבות אחרות רואות במצווה זו קושי מיוחד, בייחוד כאשר רצונות אישיים אינם מתיישרים עם נורמות קהילתיות.

כדוגמא לכך, הפסיכולוגית חיה אייזנברג מסבירה כמה מאתגרת יכולה להיות הבחירה שלה בין השבוי שהיא מעדיפה ובין הפאה, שהיא הנורמה הקהילתית שלה:

חיה אייזנברג, 'הלכה, חברה והשבוי', מתוך מחבואים, לין שרייבר (עורכת), אורים הוצאה לאור, ירושלים, 2006, עמוד 102-103
שבוי הוא אולי פחות מקובל חברתית, אבל הוא לא פחות צנוע... אני מקיימת את החובה... אני מוצאת ששייטל [=פאה] הוא לא נוח לחבישה, אבל הוא תמיד הימור בטוח להשתלבות בכל סיטואציה... אולי העמדת פנים וקונפורמיות חברתית הן כוחות חשובים בהמרצת שמירה על ההלכה בדביקות...

בקבלת החלטות כאלו, דו שיח עם דמות מבוגרת מוערכת יכול להיות לעזר. תהליך קבלת ההחלטה הוא כשלעצמו בעל חשיבות רבה. במשך החיים ייתכן והאישה תיגש שוב להחלטה, יותר מפעם אחת.

כיסוי ראש של אישה צריך להצהיר שהיא מכבדת את ההלכה, את הקהילה ואת עצמה.

להרחבה

הרב אליקים אלינסון, הצנע לכת כרך ב
הרב יהודה ה. הנקין, Understanding Tzeniut
הרב שמואל חבר, את צנועים חכמה כרך א קרני שומרון, תשס"ז